

Paweł Wojciechowski
Pracownia Komparatystyki Kulturowej
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0002-7532-0522

Filozofie pedagogii. Wincenty Lutosławski / Ellen Key / Hans Larsson

Wychowanie [...] samo stanowi rodzaj sztuki pięknej
Wincenty Lutosławski¹

Wincenty Lutosławski (1863–1954)

I W. Lutosławski, *Praca narodowa. Program polityki polskiej*, Wilno 1922, s. 83.

Pedagogia Wincentego Lutosławskiego

Pisarstwo filozoficzne i publicystyczne Wincentego Lutosławskiego² znamionuje rozległość zainteresowań filozoficznych (składają się na to takie elementy jak: znawstwo Platona, twórczość artystyczna i sztuka, duchowość materii, eleuteryzm, metafizyka jaźni, metafizyka narodu, etyczny renesans narodowy, piękno, rola artysty³). Na tak rozległym humanistycznym fundamencie myśli filozofa ustawiona jest również różnoimienna działalność społeczna, chęć narodowej integracji, odnowy moralnej rodaków i nadto wielka patriotyczna troska o przyszłe losy ojczyzny⁴. Autor *Metafizyki płci* jest bez wątpienia wybitnym przedstawicielem pedagogiki narodowej⁵. W swoich poglądach pedagogicznych inspirował się pedagogią⁶ Michela de Montaigne'a (1533–1592) – francuskiego filozofa i humanisty doby renesansu oraz ideami pedagogicznymi Platona – i często się do nich odwoływał. Do najważniejszych zasad, poglądów pedagogicznych polskiego filozofa należy zaliczyć:

- zasadę samodzielności wychowania i nauczania; wymaganie ustawicznego poznawania „ducha polskiego wyrażonego w obyczajach, tradycjach, historii, literaturze i sztuce narodowej”⁷;
- zasadę percepcji wiedzy ze zrozumieniem, bowiem: „Nie każdy wychowawca jest artystą i ma swobodę artysty. Częściej się spotyka typ pedanta, który jest tylko pośrednikiem i to nieudolnym pośrednikiem w szerzeniu skarbów ducha”⁸;
- zasadę indywidualizacji w edukacji, „odrębności wychowania” i swobody w rozwoju w celu odkrycia „odmiennych uzdolnień i naturalnego powołania każdego dziecka”⁹;

2 Zob. autobiografię filozofa: W. Lutosławski, *Jeden łatwy żywot*, Warszawa 1933.

3 Zob. M. Dernes-Sarnowska, *Koncepcja sztuki i twórczości Wincentego Lutosławskiego*, [w:] *Od Platona do współczesności. Zbiór rozpraw*, pod red. S. Sarnowskiego i G.A. Dominiaka, Bydgoszcz 1999, s. 105–113 oraz: M. Szyszkowska, *Wincenty Lutosławski*, „Myśl Polska” nr 29–30 (2197/98), R. LXXVII, 15–22 lipca 2018 r., s. 15.

4 M. Dernes-Sarnowska, *Koncepcja sztuki i twórczości Wincentego Lutosławskiego*, dz. cyt., s. 106.

5 E. Fryckowski, *Poglądy pedagogiczno-filozoficzne Wincentego Lutosławskiego*, [w:] *Od Platona do współczesności*, dz. cyt., s. 116.

6 Zob. Michel de Montaigne, *Wybór pism pedagogicznych*, oprac. H. Pohoska, Warszawa 1948.

7 W. Lutosławski, *Zakon kowali*, Kraków 1914, s. 10, cyt. za: E. Fryckowski, *Poglądy pedagogiczno-filozoficzne Wincentego Lutosławskiego*, dz. cyt., s. 120.

8 W. Lutosławski, *Praca narodowa...*, s. 83, cyt. za: tamże.

9 Tamże, s. 89–90, cyt. za: tamże.

- zasadę „rzetelności w słowie i czynie”¹⁰ wymaganą od nauczyciela;
- zasadę wychowania zgodnego z naturą – por. Lutosławskiego „wychowanie naturalne” – wolne od zła, w którym pozostawione jest „dużo wolności dla własnego naturalnego rozwoju”, bez przyspieszania „sztucznie tego rozwoju”¹¹;
- zasadę „stanowczej łagodności” nauczyciela względem wychowanka (nauczyciel dobry i łagodny z jednej strony, z drugiej zaś stanowczy i konsekwentny)¹²;
- zasadę podporządkowania nauczania wychowaniu – etyka i wolność ponad formalnym procesem dydaktyczno-wychowawczym: „Jeśli chcemy wychowywać Polaków po polsku to główną cechą tego wychowania będzie uszanowanie wolności w wychowanku”¹³.

Dzięki stosowaniu powyższych zasad Lutosławski propagował i realizował program pedagogii narodowej. „Naród – pisał – jest to duchowy związek ludzi duchowo do siebie podobnych, niezależnie od ich miejsca zamieszkania na ziemi lub poza ziemią”¹⁴. Postrzeganie narodu i narodowości przez filozofa jest niezwykle mocne, stanowcze, odnoszące się do całej, konkretnej rzeczywistości (instytucje narodowe, pamiątki, pomniki, dzieła sztuki, literatury, nauki¹⁵). Poza tymi wskazaniem naród rozwija i wychowuje praca, bowiem jej efekty podnoszą go na wyższy poziom. Daje ona także wolność i podtrzymanie ciągłości narodowej egzystencji. „Naród wychowuje obywateli nie dla partii chwilowo rządzącej, ale dla utrzymania ciągłości życia narodowego”¹⁶ – pisał. Wychowanie narodowe powinno – zdaniem Lutosławskiego – zaczynać się jeszcze przed urodzeniem wychowanka, w odpowiednim, pragmatycznym doborze rodziców dziecka, co jednak dziś wybrzmiewa przedmiotowo i zdecydowanie anachronicznie. „Więc jeśli mamy pozyskać materiał wychowawczy pierwszorzędny, dzieci piękne, zdrowe, silne, zdolne, uległe, obojętne do pracy, ofiarne, to niech ich rodzice spotkają się i postanowią swój nierozzerwalny związek przy

10 W. Lutosławski, *Zakon kowali*, dz. cyt., s. 19, cyt. za: tamże, s. 121.

11 W. Lutosławski, *Praca narodowa...*, dz. cyt., s. 109, cyt. za: tamże.

12 E. Frykowski, *Poglądy pedagogiczno-filozoficzne Wincentego Lutosławskiego*, dz. cyt., s. 121.

13 W. Lutosławski, *Praca narodowa...*, dz. cyt., s. 83, cyt. za: tamże, s. 122.

14 W. Lutosławski, *Ludzkość odrodzona. Wizje przyszłości*, Kraków 1910, s. 48, cyt. za: tamże, s. 131.

15 Tamże, s. 211–212, cyt. za: tamże.

16 W. Lutosławski, *Praca narodowa...*, dz. cyt., s. 103, cyt. za: tamże, s. 133.

wspólnej pracy zawodowej”¹⁷. Dopiero wtedy, zdaniem filozofa, „każde dziecko wnosi coś nowego, coś osobistego do życia narodu i ludzkości”¹⁸.

Wieloaspektowa edukacja dzieci i młodzieży w przekonaniu Lutosławskiego powinna spełniać dodatkowo następujące warunki:

- przedszkole (dawniej „ochronka”) powinno być „rajem”, w którym dziecko „nie czuje przymusu, a chętnie ulega łatwym wymaganiom, jakie mu stawiają”¹⁹, rozwija się w pełnej swobodzie i poszanowaniu własnej indywidualności, nie osuwając się w nieodwracalnie krzywdzące koleiny stereotypów;
- uczenie subordynacji i karności społecznej; zaszczepianie wiedzy z dziejów ojczystych, drobne, pożyteczne prace: „ćwiczenia w rzemiośle”, przy jednoczesnym dbaniu o dobro dziecka²⁰;
- dostrzeganie wartości praktycznych w działalności szkół ludowych (elementarnych): „podobnie jak nie będzie w kraju analfabetów, tak nie będzie też ludzi niezdarnych, popychadeł”²¹; w edukacji ludowej podkreśla Lutosławski ważną funkcję edukacyjną książek – podręczników – tzw. „książek dla ludu”²²;
- dostrzeganie wartościowego kapitału w zdolnościach jednostek młodych – to zadanie dla szkół średnich: „Szkoła średnia powinna służyć dzieciom zdolnym, chętnym do pracy, uległym wskazówkom nauczycieli, ofiarnym dla otoczenia swego”²³;
- w obszarze szkolnictwa wyższego filozof postuluje podniesienie prestiżu zawodu nauczycielskiego, a także zwiększenie motywacji finansowej wśród nauczycieli wszystkich typów szkół. Bez tych regulacji „naród traci wiele talentów, które mogłyby być spożytkowane dla dobra publicznego”²⁴;
- oświata ludowa w trzech zakresach: moralnym, umysłowym i estetycznym (wykłady publiczne); jej cele: zwalczanie stereotypów,

17 Tamże, s. 86–87, cyt. za: tamże, s. 134.

18 Tamże.

19 W. Lutosławski, *Praca narodowa...*, dz. cyt., s. 109, cyt. za: tamże, s. 134.

20 Tamże.

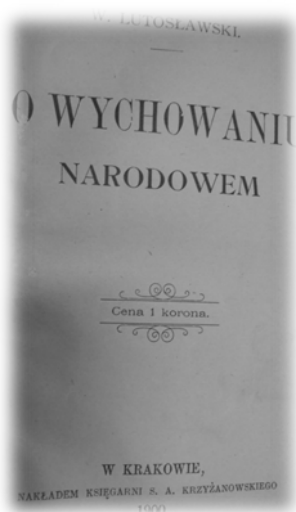
21 Zob. tamże, s. 109–112, cyt. za: tamże, s. 135.

22 Zob. T. Mróz, *Filozofia narodowa jako podstawa wychowania i edukacji w myśli Wincen-tego Lutosławskiego*, [w:] *Filozofia w szkole. Filozofia jako podstawa integracji nauczania i wychowania. Materiały konferencji naukowej Kielce 21–22 września 2001*, pod red. nauk. B. Burlikowskiego, W. Słomskiego, Kielce – Warszawa 2002, s. 373–374.

23 Zob. W. Lutosławski, *Praca narodowa...*, dz. cyt., s. 112–118, cyt. za: E. Frykowski, *Poglądy pedagogiczno-filozoficzne Wincen-tego Lutosławskiego*, dz. cyt., s. 136.

24 Zob. tamże, s. 118–121, cyt. za: tamże, s. 136–137.

walka z lenistwem, pijaństwem, rozpustą, pieniactwem, partyjnością – w imię dobra ogólnego narodu²⁵.

Strona tytułowa edycji *O wychowaniu narodowym* z 1900 roku

Mimo iż w niektórych punktach koncepcje Lutosławskiego są archaiczne, ujęte holistycznie prezentują interesujący, postępowy projekt pedagogiczny. Jego prymarnymi kategoriami okazuje się dostrzeżenie podmiotowości ucznia, jego indywidualności w złożonym procesie uwyrażnianej przez autora autoedukacji. Poza tym sztandarowa jest także kategoria narodowej edukacji etyczno-moralnej i historycznej²⁶.

Pedagogia Ellen Key

Ellen Key to wybitna szwedzka pedagog, reformatorka oświaty, publicystka, pisarka i humanistka. Stanowczo, z otwartym umysłem i nierzadko krytycznie zabierała głos w sprawach narodu, patriotyzmu, państwa, znanych w jej epoce systemów edukacyjnych (potępiała militarizm, duchowy obskurantyzm, protekcyjnizm, skrajny nacjonalizm²⁷). Fascynowały ją

²⁵ Tamże.

²⁶ T. Mróz, *Filozofia narodowa jako podstawa wychowania i edukacji w myśli Wincentego Lutosławskiego*, dz. cyt., s. 375.

²⁷ Zob. E. Piotrowska, *Filozofia wychowania Ellen Key*, [w:] tejże, *Dzieje myśli szwedzkiej XX wieku. Od narodowego konserwatyzmu do globalizmu*, Poznań 2006, s. 25–26.

wielokontekstowy świat literatury, sztuki, kultury, pedagogiki, polityki, etyki oraz zagadnienia emancypacji kobiet. Wyznawana przez Key filozofia wychowania ustawiona jest na następujących filarach:

- tolerancja, zrozumienie, ustawiczne doskonalenie/uczenie się, wszechstronny rozwój poszczególnych jednostek, ale także całego narodu;
- permanentna gotowość do reformowania się społeczeństwa, wysuwanie na plan pierwszy podmiotowości człowieka;
- „celem każdego pedagoga jest skoncentrowanie się wokół spraw szkolno-oświatowych i estetyczno-moralnych każdego dziecka wraz z kształtowaniem się jego woli i zainteresowań”²⁸; od najwcześniejszych lat życia uczenie szacunku wobec drugiego, odmiennego i niepowtarzalnego człowieka, ale również budzenie zamiłowania do dziedzictwa myśli własnego narodu, jak również w szerszej perspektywie – spuścizny europejskiej;
- afirmacja kultury narodowej jako: „niezbędnej dla złożonego procesu kształtowania się ludzkiej osobowości” oraz „dla rozwoju poczucia świadomości narodowej”²⁹;
- kategoria tzw. socjalnej modernizacji – polega ona na tym, że rozwój dzięki kulturze wiedzy klasy społeczne „do wartości”, poszerzając ich możliwości intelektualne;
- otwartość i towarzyskość / prawda relacji międzyludzkich; negowanie zazdrości, intryganctwa, plotkarstwa, skarżypęctwa, wszelkiej ortodoksji – jako tych, które wynikają z głupoty i lenistwa intelektualnego; ostra krytyka nadmiernego rygору, ślepej dyscypliny i nużącej rutyny³⁰;
- opowiadanie się „za nowoczesnym i po ludzku rozumianym wzorcem narodu i patriotyzmu”, za „zmodernizowanym narodem”, tj. „społeczeństwem tolerancyjnym, humanistycznym i demokratycznym”, apelowanie o „narodową jedność Szwedów” o solidaryzm narodowy, wspólność w polityce, zasadach i wartościach, jednomyślność w odbiorze wielowiekowej spuścizny kulturowo-duchowej narodu szwedzkiego³¹;
- chroniczne uwyrażnianie różnoimiennej unowocześniania procesu dydaktyczno-wychowawczego, które stanowiło dla szwedzkiej pedagogii wartość bezwzględna.

28 Tamże, s. 26.

29 Tamże.

30 Zob. tamże, s. 27.

31 Tamże.

Poglądy autorki *Barnets århundrade* (1900)³² są w wielu punktach zbieżne z poglądami autora *Metafizyki płci*. Ellen Key podobnie do Lutosławskiego rozumiała naród. Według Szwedki naród to „zbiór takich jego elementów, jak przyroda ojczysta, język, odmienna umysłowość, określone systemy wartości duchowo-kulturowych i struktury społeczne”³³. Ów zbiór najwyższej jakości osiągnąć można tylko poprzez wychowanie w kontakcie ze sztuką i kulturą wysoką, co z kolei gwarantuje „odrodzenie narodowego samopoczucia”³⁴. Zdobywcze „cywilizacyjno-techniczne i naukowe są przejawem społecznej solidarności oraz intelektualnej siły twórczej”³⁵ narodu. Key żywo reagowała na toczące się w ostatniej dekadzie XIX wieku dyskusje wokół humanizmu. W swoich wypowiedziach podpartych własnymi doświadczeniami wyraźnie podkreślała ważność indywidualizmu jednostki, wartość godności ludzkiej oraz etyki i cielesności (zwłaszcza w odniesieniu do problematyki feministycznej)³⁶. Dla Key prymarna w humanizmie jest „wzajemna miłość, radość życia, zasady piękna, poczucie wolności oraz pozytywnie rozumiany indywidualizm”³⁷. Wzorem dla Szwedki był „człowiek naturalny”, szlachetny, pracowity, mentalnie otwarty na świat, wykształcony, słowem: bogaty osobowościowo oraz pełny duchowo i intelektualnie.

32 Zob. Ellen Key och „Barnets århundrade”, [w:] *Litteraturens historia i Sverige*, red. B. Olsson i I. Algulin, N. Förlag, fjärde upplagan, Stockholm 1995, s. 368–369.

33 E. Piotrowska, *Filozofia wychowania Ellen Key*, dz. cyt., s. 27.

34 Tamże; zob. też: P. Wojciechowski, *Ilustracja i słowo. Bilderbok – szwedzka książka obrazkowa przełomu XIX i XX wieku*, „Bibliotekarz Podlaski” 2018, nr 1 (XXXVIII), s. 103–120.

35 E. Piotrowska, *Filozofia wychowania Ellen Key*, dz. cyt., s. 27.

36 Tamże, s. 28.

37 Tamże.

Ellen Key (1849–1926)³⁸

Była przeciwna materializmowi serwowanemu przez gospodarkę kapitalistyczną, a żarliwie opowiadała się za „kapitałem moralnym» odpowiednio uwolnionego społeczeństwa»”³⁹. W owym „uwolnieniu” widziała Key równowagę, wzajemność jednostek, uszlachetnienie i wrażliwość. Zdaniem reformatorki, „harmonijny rozwój obydwu płci jest niezbędny do budowy »państwa społecznego«, w którego ustabilizowanym porządku społecznym ważne jest zarówno męskie »poczucie sprawiedliwości«, jak i kobiecy »instynkt wrażliwości«”⁴⁰. W powszechnej edukacji doceniała nadto:

- przeżycie estetyczne z autorską koncepcją „piękna dla wszystkich”⁴¹; jak najwcześniejsza edukacja „do piękna i smaku w codzienności”; piękno w przyrodzie (wybrzmiewa tu szwedzkie powszechne poszanowanie i umiławanie natury);

38 Fotografia Ellen Key, [w:] tejże, *Barnets århundrade / Stulecie dziecka*, oprac. O. Staf-seng, wstęp S. Hansson, Informationsförlaget, Stockholm 1996, s. 10, przedruk z książki biograficznej: M. Leche-Löfgren, *Ellen Key – Hennes liv och verk*, Natur och Kultur, Stockholm 1930; E. Key, *Barnets århundrade. Studie*, 1–2, Stockholm 1900.

39 Tamże.

40 Tamże, s. 29.

41 Zob. tamże, s. 30.

- szczególną rolę zdrowej, serdecznej rodziny i harmonii płynącej z domu rodzinnego w procesie wychowania (dodajmy: otwartego, pełnego i wolnego od jakichkolwiek schematów krepujących osobowość niedorosłego⁴²); tylko dom rodzinny, a nie ochronki czy ogródki dziecięce – podkreślała;
- pajdocentryzm; dziecko zawsze podmiotem – nie przedmiotem⁴³; wychowanie zwalczające postawy i zachowania egoistyczne, zaś kształtujące silny charakter; Ellen Key była zwolenniczką wychowania koedukacyjnego; stanowcze „nie” mówiła szkole „mechanicznej”, odtwórczej, biernej, minoderyjnej; uważała, że szkoła „musi rozwijać wyobraźnię, refleksję i przeżycia natury estetycznej”⁴⁴;
- „pedagogiczny indywidualizm”, domagała się przy tym skrajnej niezależności i samodzielności ucznia w myśleniu i działaniu⁴⁵ na gruncie liberalizmu, pacyfizmu i psychologizmu; Key „ograniczała rolę wychowania religijnego, zwłaszcza tego tradycyjnego, utrzymanego w ramach ortodoksji protestanckiej”⁴⁶;
- sztukę, która „wyzwała człowieka”, i literaturę, która „kształtuje ludzką wyobraźnię i wiarę w człowieka oraz dobrze urządzone świat”⁴⁷.

Ellen Key⁴⁸

42 Zob. tamże, s. 31.

43 Zob. tamże, s. 32.

44 Tamże, s. 36.

45 Tamże.

46 Tamże.

47 Tamże; zob. L.O. Lundgren, *Om Hjalmar Söderberg och Ellen Key*, „Svensk Litteraturtidskrift” 1983, 1, s. 27–37.

48 Fotografia Ellen Key, [w:] tejże, *Barnets århundrade*, dz. cyt., s. 28.

Swoimi mądrymi, perspektywicznymi i odważnymi w tamtej dobie poglądami szwedzka pedagog udowodniła, że można walczyć piórem o dobre wychowanie, o człowieka wartościowego, wielowymiarowego, otwartego na świat. Choć walka ta nie jest równa i obarczona ryzykiem porażki, to jednak daje olbrzymią satysfakcję, że głos zapisany w debacie publicznej potrafi trwale zmienić skostniałą, wypełnioną „kolczastymi” stereotypami rzeczywistość⁴⁹.

Doskonałym zakończeniem tej części rozważań może być grafika/karykatura autorstwa Andersa Forsströma, pomieszczona w numerze sierpniowym satyrycznego pisma szwedzkiego „Söndags-Nisse”⁵⁰ z 1900 roku, przedstawiająca „walczących” Ellen Key i Carla Davida af Wirséna (1842–1912). Wirsén to znany szwedzki poeta i krytyk literacki, który w swojej postromantycznej poezji podejmował głównie problematykę religijną. Był człowiekiem nad wyraz konserwatywnym, ultrasowskim w wielu obszarach działalności społecznej. Key natomiast to gloryfikatorka wolności społecznej i osobistej, przeciwniczka wszelkich przymusów oraz politycznej i religijnej indoktrynacji. Ilustrator doskonale uchwycił kontrasty światopoglądowe Wirséna i Key⁵¹ – w postawach nie do pogodzenia (luźny, lekki strój Key / ciężka zbroja Wirséna są tu znamienne!), czego wymownym symbolem są narzędzia walki w rękach obu postaci, nadzwyczajnie wyeksponowane na rysunku.

49 Por. L. Kåreland, *Ellen Key konstuppföstransidealet och barnboksdebatten kring sekelskiftet*, [w:] *The Modern breakthrough in Scandinavian Literature 1870–1905. Proceedings of the 16th Study Conference of The International Association for Scandinavian Studies, Held in Gothenburg August 4–8, 1986*, red. B. Nolin, P. Forsgren, Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 17, s. 207–211.

50 „Söndags-Nisse. Illusteradt veckoblad för skämt, humor och satir” 1900, 8, brak numerów stron.

51 Por. L. Leopold, *Carl David af Wirsén kontra Ellen Key*, [w:] tegoż, *Skönhetsdyrkare och socialdemokrat. Studier i Bengt Lidforss litteraturkritiska gärning*, Lund 2002, s. 115–117.

Pedagogia Hansa Larssona

Hans Larsson to profesor filozofii teoretycznej na uniwersytecie w Lund oraz dydaktyk na różnych szczeblach szkolnictwa⁵². Jako wybitny humanista niezwykle cenił dorobek intelektualny starożytnych Greków i Rzymian, o czym sporo pisał. Za uniwersalną, wielką i ponadczasową uznawał – tak jak Wincenty Lutosławski – filozofię Platona, interpretując ją w różnych tekstach, jak również filozofię Kanta, którą wysoko cenił i na której nie- rzadko opierał swoje poglądy filozoficzne⁵³. Żywioł scjencyficzny filozofa z Lund stanowiły: prawda, etyka, „wartości zasadnicze”, problematyka egzystencjalna; psychologizm⁵⁴; intuicja i estetyka⁵⁵; zagadnienia prawno-polityczne⁵⁶ oraz kultura (zwłaszcza literatura, poezja; Ewa Piotrowska trafnie określa Larssona mianem „filozofującego estetyka literatury”), edukacja i pedagogika⁵⁷. Ostatni z wymienionych obszarów, z racji zakrojonej tutaj tematyki, interesować mnie będzie szczególnie.

Hans Larsson (1862–1944)

52 Zob. E. Piotrowska, *Poglądy filozoficzne Hansa Larssona. Założenia ogólne*, [w:] tejże, *Dzieje myśli szwedzkiej XX wieku...*, s. 78–79.

53 Zob. tamże, s. 79–81.

54 Zob. tamże, s. 81–83.

55 Zob. tamże, s. 83–84.

56 Zob. tamże, s. 89–91.

57 Zob. tamże, s. 85–89.

W koncepcjach pedagogii Lutosławskiego i Key poczesne miejsce zajmowała, jak wskazywałem, sztuka. Nie inaczej jest w propozycji autora *Studier och Meditationer* (1899). „W jego uznaniu sztuka lepiej wyjaśnia i głębiej przenika w życiowe funkcje oraz ich role w codziennym życiu. Sztuka w swej istocie posługuje się żywymi, niepowtarzalnymi dla określonej jednostki obrazami. W sztuce filozof z Lund dostrzegał rodzaj »obrazowej« syntetyczno-poznawczej jakości”⁵⁸. Sztuka zatem otwiera wiele płaszczyzn niedostępnych w racjonalnym analitycznym oglądzie i – co najbardziej znamienne – „»przenika« w istotę wewnętrzną metodami intuicji oraz syntezy”⁵⁹. Bazując na wieloletniej praktyce dydaktyczno-wychowawczej, szwedzki uczoney konstatawał, że „skuteczne wychowanie oraz edukacja młodych ludzi możliwa jest przede wszystkim poprzez ukochanie piękna”⁶⁰. Świadczy o tym jego nieukończona, doskonała praca *Uppfostran till och genom det sköna* z 1900 roku, tego samego – przypomnijmy – w którym ukazało się epokowe dzieło Key *Stulecie dziecka*. Zresztą sama szwedzka pedagog wspiera Larssona, pochwalając wykorzystanie w pedagogii kategorii estetyki jako instrumentu wychowawczego⁶¹.

Z wymienionych tu prymarnych kategorii obecnych w pedagogii autora *Platon och vår tid* (1913) wyłania się koncepcja zrodzona z pragnienia pełnego aksjologicznie, wartościowego i jakościowego systemu edukacji. Pragnienie dobrze obudowane wieloletnią, niełatwą praktyką nauczycielską, świadomą perspektywą filozoficzną i psychologiczną oraz wyzwaniem postawionym przez nową epokę, wkraczającą do Europy po roku 1900. Szukając wsparcia u swoich promotorów intelektualnych (Platon, Kant, Rousseau, Pestalozzi), Larsson szukał dla pedagogiki nowych narzędzi, które sprostają wyzwaniom nowoczesności. Do jakich wniosków doszedł na progu XX wieku? Przede wszystkim z wielką odwagą (tak jak Key) wręcz wykrzyczał nakaz rewolucji w edukacji. Używał wówczas określenia „pedagogiczny przewrót”⁶², wołał o natychmiastową „potrzebę modernizacji »powszechnego obrazu i stanu szkolnictwa«”⁶³. Zależało mu bardzo na kształceniu interdyscyplinarnym, łączącym różne dziedziny nauki, co warunkowało jego zdaniem twórczy efekt intelektualny i mentalny. Odrzucał odtwórczość w edukacji, li tylko praktyczny charakter szkoły. Wysokie

58 Tamże, s. 85.

59 Tamże.

60 Tamże.

61 Tamże.

62 Tamże, s. 88.

63 Tamże.

wymagania moralne stawiał nauczycielom – tym, którzy dotykają „czystych charakterów” wychowanków, zaś tych pedagogów, którzy nie posiadają konstytucji etycznej, nazywał „współczesnymi barbarzyńcami”⁶⁴. Uwyrażniał, iż takie będą przyszłe pokolenia, jaką edukację zbudują decydenci. Zabiegał o fachowość i obiektywizm, o twórcze nauczanie – wolne od polityki. Szwedzki uczoney cenił kontakt z ludźmi o różnym poziomie wykształcenia, chwalił bezpośredni, żywy dialog z reprezentantami niższych warstw społecznych. Nieustannie nawoływał do modernizacji i humanizacji systemu edukacji, bowiem działalność dydaktyczno-wychowawczą uważał za najważniejszy impuls kształtowania jednostek, społeczeństwa i całego państwa⁶⁵.

Filozofowie w sprawie człowieka – konkluzja

Trzy wielkie autorytety filozoficzne – Ellen Key, Hans Larsson, Wincenty Lutosławski – reprezentują trzy odmienne spojrzenia na człowieka i jego świat, trzy różnoimienne stanowiska filozoficzne, trzy znaczące podejścia do fenomenów ontologiczno-aksjologicznych. Mimo oczywistych różnic, inspiracji, wektorów poszukiwań twórczych i obszarów, w których najpełniej objawia się materia humanizmu, tych troje myślicieli łączy jeden fenomen – troska o pedagogię. Wypowiadając się w swoich pismach o edukacji, o jej wadach i zaletach, o najistotniejszych jej składowych, o nauczaniu i wychowaniu niedorosłych, o nauczycielach, wybrani przeze mnie myśliciele – na gruncie humanistycznej troski o człowieka i jego przyszłe dzieje, a także o lepszą kondycję narodu i państwa – mówią jednym głosem. W trójgłosie tym wybrzmiewa prawda prymarna, mianowicie taka, iż pedagogia jest sztuką. „Sztuka i tylko sztuka – jak powiedział Fryderyk Nietzsche – jest „wielką umożliwicielką życia, wielką uwodzicielką życia, wielką uwodzicielką do życia, wielkim bodźcem do życia”⁶⁶.

Zdając sobie sprawę z kontekstu historycznego, chronologii i periodyzacji, w konkluzji chciałbym postawić najbardziej ważne dla mnie pytanie: co w postulatach pedagogicznych zestawionych tutaj filozofów nie straciło

64 Tamże.

65 Zob. tamże, s. 89.

66 F. Nietzsche, *Pisma pozostałe 1876–1889*, tłum. B. Baran, Kraków 1993, s. 256, cyt. za: H. Ratuszna, „Pokusy witalizmu” w refleksji filozoficznej Sorena Kierkegarda – kilka uwag o literaturze i sztuce Młodej Polski, [w:] *Młodopolski witalizm. Modernistyczne witalizmy*, red. A. Czabanowska-Wróbel i U.M. Pilch, Kraków 2016, s. 290.

na aktualności? Przede wszystkim prezentują oni w centrum swoich prze-myśleń jednostkę wolną, osobę zindywidualizowaną, skupioną na swojej podmiotowości. W swoich dyskursach uwalniają z równą siłą pewną przestrzeń etyczną, w której człowiek odczuwa fakt, że jest człowiekiem prawdziwym – innym w byciu z innymi. Przypomina to nieodparcie filozofię wychowania Józefa Tischnera⁶⁷, powiązaną z filozofią człowieka. Wychowanie – pisze autor *Sporu o istnienie człowieka* – „to praca z człowiekiem i nad człowiekiem”⁶⁸. To ustawiczne budowanie więzi i przekazywanie wartości, dawanie dobra, zaufania, akceptacji – wartości najwyższych – w permanentnym szacunku i wolności, bowiem jedynie „ludzkie jest to, co wolne”⁶⁹ – jak konstatował Tischner.

Zestawione tutaj trzy odważne głosy w sprawie wieloaspektowej pedagogiki stanowią przekaz ponadczasowy, bezpośrednie odniesienie do „światła” umysłów ludzi twórczych, mądrych i szanujących wartości prymarne. Są głosami wciąż żywymi, „jasnymi”, przenoszącymi prawdę najgłębszej humanistycznej myśli przez „ciemność” rzeczywistości – projektowanej przez ludzi zamkniętych na intelektualny i mentalny progres. I to jest bardzo aktualne dziś!

BIBLIOGRAFIA

Filozofia w szkole. Filozofia jako podstawa integracji nauczania i wychowania. Materiały konferencji naukowej Kielce 21-22 września 2001, pod red. nauk. B. Burlikowskiego, W. Słomskiego, Kielce–Warszawa 2002.

Key E., *Barnets århundrade*, oprac. O. Stafseng, wstęp S. Hansson, Stockholm 1996.

Key E., *Barnets århundrade. Studie*, 1-2, Stockholm 1900.

Leche-Löfgren M., *Ellen Key – Hennes liv och verk*, Stockholm 1930.

Leopold L., *Skönhetsdyrkare och socialdemokrat. Studier i Bengt Lidforss litteraturkritiska gärning*, Lund 2002.

Littbeginningraturens historia i Sverbeginninge, red. B. Olsson i I. Algu-lin, Stockholm 1995.

Lutosławski W., *Ludzkość odrodzona. Wizje przyszłości*, Warszawa 1910.

67 Zob. Z. Dymarski, *Filozofia wychowania Józefa Tischnera*, [w:] *Filozofia w szkole...*, s. 202–211.

68 J. Tischner, *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, Kraków 1992, s. 77, cyt. za: tamże, s. 208.

69 Tenże, *Świat ludzkiej nadziei*, Kraków 1994, s. 123, cyt. za: tamże, s. 209.

Lutosławski W., *Praca narodowa. Program polityki polskiej*, Wilno 1922.

Lutosławski W., *Jeden łatwy żywot*, Warszawa 1933.

Młodopolski witalizm. *Modernistyczne witalizmy*, red. A. Czabanowska-Wróbel i U.M. Pilch, Kraków 2016.

Montaigne M., *Wybór pism pedagogicznych*, oprac. H. Pohoska, Warszawa 1948.

Nietzsche F., *Pisma pozostałe 1876–1889*, tłum. B. Baran, Kraków 1993.

Od Platona do współczesności. Zbiór rozpraw, pod red. S. Sarnowskiego i G.A. Dominiaka, Bydgoszcz 1999.

Piotrowska E., *Dzieje myśli szwedzkiej XX wieku. Od narodowego konserwatyzmu do globalizmu*, Poznań 2006.

„Söndags-Nisse. Illustrerad veckoblad för skämt, humor och satir”, 8/1900.

The Modern breakthrough in Scandinavian Literature 1870–1905. Proceedings of the 16th Study Conference of The International Association for Scandinavian Studies, Held in Gothenburg August 4-8, 1986, ed. B. Nolin, P. Forsgren, Göteborg 1986.

Tischner J., *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, Kraków 1992.

Tischner J., *Świat ludzkiej nadziei*, Kraków 1994.

SŁOWA KLUCZOWE: Wincenty Lutosławski, Ellen Key, Hans Larsson, edukacja, filozofia XIX i XX wieku

PHILOSOPHERS ON PEDAGOGY. WINCENTY LUTOSŁAWSKI / ELLEN KEY / HANS LARSSON

Abstract

The text presents the three programmes which were created at the end of the 19th and the beginning of the 20th century by Wincenty Lutosławski, Ellen Key, and Hans Larsson. The three philosophers were the three different experts in the education in Poland and Sweden.

KEYWORDS: Wincenty Lutosławski, Ellen Key, Hans Larsson, education, philosophy 19th/20th century